

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д. ф. н. Румяна Дамянова – Институт за литература при БАН,

**член на научно жури в област 2. Хуманитарни науки, Професионално
направление 2.1. Филология, научна специалност Българска литература**

**За присъждане на научната и образователна степен „доктор” на Елисавета
Стойчева – докторант в Катедрата по литература при Филологически факултет
на ЮЗУ „Неофит Рилски”**

I. Дисертационният труд на Елисавета Стойчева „Паисий в научното и в популярното съзнание” е насочен за защита на заседание на Катедрата по литература към Филологическия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски”, проведено на 05. 05. 2016 г. Обсъждането, ръководено от завеждащия Катедрата проф. Цветан Ракъовски, е преминало при активното участие на всички присъстващи членове. Направен е задълбочен и разностранен анализ на труда с представени вътрешни рецензии и становища. Общо споделено е мнението, че трудът може да бъде успешно защитен. В резултат са направени предложения за откриване на процедура за защита, както и за състава на научното жури. За мен, като външен рецензент, е важен преди всичко високият професионализъм на членовете на Катедрата, проявен при обсъждането на дисертацията на Елисавета Стойчева, грижата и научната подкрепа на ръководителя на докторанта – доц. Елена Тачева, както и общата атмосфера на колегиалност и сериозно научно отношение.

Елисавета Стойчева е възпитаник на Филологическия факултет на ЮЗУ със специалност „Педагогика на обучението по български и чужд език”; две години е работила като хоноруван асистент към Катедрата. Има активно заявено участие в научния живот на възрожденската колегия, в международни и национални форуми, съответно и силна публикационна активност. Докторантурата ѝ е естествено продължение на успешна дипломна работа и издава добра стратегия за кадровото укрепване на Катедрата с привличане на доказали своите научни интереси студенти.

Авторефератът отговаря на изискванията като представителна част на дисертацията, приемам за основателни и формулираните от докторантката приноси.

II. Предлаганият за обсъждане и защита дисертационен труд на Елисавета Стойчева „Паисий в научното и в популярното съзнание” е базиран и на продължила във времето изследователска подготовка и теренна практика, и на сериозно осмисляне на основни постулати от българската литературна история. В реализацията на тези две основни задачи виждам и **първият сериозен принос на дисертацията** – тя е първи, бих казала и единствен досега, опит да се обгледа литературноисторическият арсенал в класическите текстове на българската хуманитарна наука, определен от нея като „**научно съзнание**”, с оглед на открояването на делото и личността на Паисий Хилендарски, от една страна, и от друга – да се потърсят основанията за такъв подход във и чрез проследяване на „локалната памет”, на множеството оценки, устни и писмени свидетелства и проч., битувачи в продължение на повече от два века, свързани с Паисий. Самата идея – да се поставят редом М. Дринов, Ив. Д. Шишманов, Б. Пенев и М. Арnaudов, като в ризоматични съотнасяния се потърсят връзки и диалози на идеи и концепции – е вече наистина **смела стъпка**, която разкрива добрата подготовка и пълното отдаване на дисертантката на избраната тема, както и поемане на неизбежния риск от непълнота или пропуски. Добро впечатление прави и опитът за обобщения относно направеното от четиримата хуманитаристи за Паисий в края на всяка от частите. Така се изгражда основният пласт на една, бих я нарекла, защитна мрежа от идеи и концепции, която хем осигурява методологично работата ѝ, хем ѝ дава и нужната свобода, за да я осъществи. В този смисъл смятам, че ние сме длъжници към литературната ни история, защото често, по инерция, заобикаляме нейни основни положения, повлияни от различни екстранаучни фактори. Става дума за пропуск в тази методологическа парадигма, който не е толкова и само на докторантката, колкото е резултат от нашето продължаващо по инерция образование – липсва позицията на професор Борис Йоцов, един от най-интересните и богати с идеи и концептуални посоки учени от първата половина на XX век. Борис Йоцов е непосредствен ученик и следовник на Боян Пенев – той именно подготвя неговия четири томник за печат, той издава повечето от възрожденските автори с предговори към тях, които очертават не само основните насоки, но показват и методологическия поглед на един модерно мислещ хуманитарист. Такъв е мащабният предговор към

Историята на Паисий, предговор, в който той наистина застъпва и тезите на Шишманов за Западноевропейския ренесанс, но и за славянския свят, а също и тезите на БПенев за психологизма в подхода към възрожденските автори. Така Б. Йоцов всъщност прокарва мост към мащабния извод на Арnaudов за мястото на хилендарския монах в пантеона на една вече ясна литературна традиция. Смятам, че трудът само ще спечели ако в бъдещо издание се отдели място в него и на тезите на този интересен учен.

Деветнадесети век е векът на откритията и в този смисъл е векът на голямото любопитство в хуманитаристиката – какво и кога се заражда, как се разпространява, как се възприема, кой го прави и т.н. Дисертационният труд на Елисавета Стойчева доказва именно тази черта на българския XIX век – поел идеите и заветите на предходния XVIII век, създал авторите и творбите, които ще насочат българското общество към новото време. Затова и представянето на четиримата научни авторитети неслучайно сблъсква позициите по отношение на ролята на Паисиевата личност – позиции задълбочено и ясно представени от докторантката. Сякаш Шишманов – с широтата на един от първите европейци в българската наука, ако отчетем и д-р П. Берон – възприема не толкова ролята наотделната личност, ролята на традицията, но и влиянието на средата.

По отношение на концепциите на „четиримата големи“ в българската наука, докторантката проявява наистина умение, макар и в донякъде реферативен вид, да представи идеите им. Трябва да се отчитат времето и средата, на които тя специално и убедено обръща внимание, още повече, че писаното от Шишманов и Арnaudов съвпада с общия бум на психологизма в тълкуването в първите десетилетия на XX век с мнението на Б. Скинър, че „средата може да манипулира“. Подходът към творчеството на тези учени е видян съвсем правилно и наистина успешно в определената от нея „интерференция на идеи и концепции“, проникателно изведена от общия поглед към текстовете. Затова ми се струва интересен въпросът как Ел. Стойчева вижда полагането на очертаната от нея методологическа парадигма върху огромния корпус от идеи и текстове, които разкрива в третата част на труда, къде се срещат и срещат ли се въобще, как си партнират.

Много добре е поставен и Уводът към дисертацията – стегнат, лаконичен, изчистен от многословие, който подрежда цели и задачи, методи и осъществявания.

Комплексността на подхода е очевидна и наложителна, както и ясно формулирана, но смятам за пропуск отсъствието на изворознанието и извороведския метод като основен изследователски подстъп към работата.

Що се отнася до втората част на формулировката на дисертационната тема – Паисий в „**популярното съзнание**“, смятам, че липсва яснота в употребата на понятието „популярно“. Наистина има личности, около които се образува аура от напластявания на колективното възприемане и пренасяне на значения през времето – очевидно Паисий Хилендарски е един от тях. Но именно във формулировката „популярно съзнание“ се акцентира върху значението на нещо, което е преди всичко обект на тълкуване, издирване, изследване – от този клас са напр. популярна литература, популярна култура и др. Самият замисъл на дисертацията предполага обратното – **утвърждаване на субектността** – „научното съзнание“ представя такъв вид субект на изследване, докато популярното не може да има такива субектни предикации. Затова бих препоръчала, при евентуално публикуване на труда, което ще е полезно и важно, прецизиране и включване на термина „**масово съзнание**“, който в своята интенционална същност представя **колективния субект**, а това, както става ясно от изложението, е **основният изследователски ресурс на дисертацията** и наистина сериозно нейно постижение.

Важен иновативен аспект на дисертационния труд е въвеждането на мащабен корпус от неизвестни (или не съвсем известни, а често и някои непубликувани досега) данни и позовавания **с различен жанров характер** – на легенди, предания, но и на скрупулъзно издирени и приложени от докторантката, съответно в голямата си част познати и използвани именно в тези предания, авторски разкази, научни или популярни публикации, които изграждат основния извороведски свод на труда. Веднага бих посочила и **откритието** на Елисавета Стойчева, което наистина радва – приписката на Тодор Спахия, с която се удостоверява наличието на още един, все още неоткрит, но съществуващ вероятно някъде, препис на Паисиевата история. Вече в регистъра на известното за Паисий ще стои и този факт, открит и включен в научно обръщение от Ел. Стойчева. Който е работил с архиви знае колко изнурителна, неблагодарна и тежка е тази работа, а и колко малко са радостите в нея. В този смисъл упорството и възрожденският плам на Елисавета Стойчева радват и възхищават, защото само в такова постоянство и наистина пълна отдаденост блесват понякога самородните

зрънца. Постижението в тази втора и наистина богата на фактология и материали част е в посочването на съвсем неизвестни източници, разкриващи отделни идеи и черти от масовизирания образ на Паисий, благодарение на които докторантката прави **реконструкция на исторически контексти**, изгражда интересна мрежа от идеи и факти, които само времето може да подреди, да отстои или да изпусне.

В синхрон с разбирането на Ел. Стойчева за изчерпателно представяне на издиреното и съхранено като фактология по темата на дисертацията, е и изработеният от нея **алгоритъм**, който внася както яснота при запознаването с различните версии, така и дава възможност да се класифицира известното и съответно да се отдели неизвестното, за да се изгради онази **стройна система на представяне на описаните извори** – а тя е сред най-значимите постижения на дисертационния труд. Веднага искам да отбележа и друго постижение, което е и буквално очевидно чрез сполучливо представените приложения – включването и представянето на родословните дървета на Паисиевия род, нещо, което е правено далеч не за всички видни личности в нашата културна история и е важно да бъде огласено. Това е важен научен принос на работата на Ел. Стойчева, защото съдържа сведения с действителна културноисторическа стойност.

Проведеното от Ел. Стойчева изследване, разкрито в третия раздел на дисертацията, включва проучване на 6 версии за родното място и 11 версии за гроба на Паисий – само по себе си **трудно осъществимо, но систематично и скрупулъзно защитено докрай**. Добро впечатление прави и позоваването на авторитетното мнение на професор Надежда Драгова – учен с несъмнени огромни приноси в паисиезнанието – за основателността или неоснователността на различните версии и подходи. Четейки тази част все повече усещам необходимостта тя да получи публичност чрез отпечатване на труда и сериозно го препоръчвам, защото българското общество има нужда от една такава добре подредена, класифицирана и старателно издирена информация за най-изследвания автор от периода на Българското възраждане. Както казва и Борхес . „литературната история е пълна със загадки”, очевидно Паисий все още е една от тях.

Като читател на дисертационния труд на Елисавета Стойчева ще отбележа и още нещо, което приемам за постижение – това е спокойният научен изказ, ненатоварената с чуждици и неясноти фраза, а също и усещането за ведрост и истинско вживяване в

темата на труда. При такъв мощен фактологически масив и толкова последователно изреждане на всички неизвестни факти (понякога натежаващи с бележки под линия) е наистина трудно да се организира материалът и да се изложи всичко с ясен език, което внася допълнително усещане за сериозно свършена работа.

Уважаеми членове на научното жури,

Убедена съм в научните качества на дисертационни труд, в подготовката на докторантката и в успешната реализация на научния замисъл – затова препоръчвам да бъде присъдена на Елисавета Стойчева образователната и научна степен „доктор”.

28. 06. 2016 г.

проф. д. ф. н. Румяна Дамянова

